

Kereszténység a harmadik évezred küszöbén

Ebben a szekulárisra váló világban, ahol az életformát mindinkább az ember világi érdekei alakítják, hívők és nem hívők körében érthetően felvetődik a kérdés: lesz-e szerepe a kereszténységnek, s általában a vallásnak a harmadik évezredben? Marad-e még ebben a világban olyan probléma — kérdik —, aminek megoldása a vallásra hárul? Adódik-e olyan feladatkör, aminek betöltése az egyház feladata lesz? A kérdést általában nem *vallási* értelemben vetik fel, hiszen erre a hívő ember egyértelműen igennel válaszolna, mert meggyőződése, hogy a vallás nem merőben járulékos eleme az emberi létnek. Az ember nemcsak *animal rationale* és *sociale*, hanem *animal religiosum* is: természetéhez tartozik a numinosum vallási tudata és érzése. A nem hívő pedig, ha minderről nincs is meggyőződve, valamiképpen mégiscsak megtapasztalja a vallás jelentőségét. Kanttal ugyanis legalább annyit megérez, hogy Isten léte, a lélek halhatatlansága, valamint az örök igazságszolgáltatás olyan problémákkal szembesíti az emberi gondolkodást, amikre a vallás tanítása nélkül aligha lehetne kielégítő választ adni. Merőben vallási értelemben tehát kétségtelen, hogy a kereszténységnek, mint a legtisztultabb vallási formának, lesz jövője, mert az embernek továbbra is megmarad belső vallási igénye. Azt itt csak megemlítem, hogy hívő ember szemében a kereszténység alapja isteni kinyilatkoztatás, s ezért nem is gondolja lehetségesnek, hogy ez a kinyilatkoztatás értelmét veszítse.

A kérdést tehát nem vallási értelemben, hanem világi *kulturális és társadalmi* vonatkozásban vetem fel. Valamennyien tudatában vagyunk, hogy az újabb korban, főleg a felvilágosodás óta jelentősen megváltozott az emberi gondolkodás és a társadalmi élet. Ez a változás még erősebben jelentkezik századunkban, s minden jel arra mutat, hogy még gyökeresebb lesz az ezredforduló után. Ebben a változó világban nyilvánvalóan a kereszténység, s annak intézményes formája, az egyház helyzete, szerepe és feladatai is megváltoznak. Kérdésünk ezért nemcsak arra vonatkozik, hogy a jövőben *lesz-e* szerepe és feladata a kereszténységnek, hanem — ami ettől elválaszthatatlan — *mi lesz* ez a feladat az emberiség kulturális és társadalmi életében.

A felvetett kérdésre három lépésben igyekszem válaszolni. Először magát a *változást* elemzem, ami a felvilágosodás kora óta végbement a nyugati ember világában, s ennek függvényében a kereszténység helyzetét és feladatkörét. Ez a változás *kritikai értékelést* kíván, mert — mint tapasztaljuk — nemcsak pozitív jellegű és fejlődési irányú, hanem újabb, eddig ismeretlen problémákat is felvet, s kérdés, hogyan tudja megoldani ezeket a mai ember. Végül, mintegy keresztény futurologiai kísérletként, igyekszem kifejtetni, hogy éppen ezen új keletű problémák megoldásában jelentkezik a kereszténység *időszerű kulturális és társadalmi* szerepe és feladatköre.

Kereszténység a változó világban

Emberi világunk változását jól szemlélteti a középkori városkép megváltozása. A középkorban a város központjában a katedrális állt. Körülötte alakult ki a társadalmi élet: a lakóházak mellett iskolák, kórházak, műhelyek, de ott volt a vásártér is a pénzváltókkal és a komédiásokkal együtt. Az élet valamennyi megnyilvánulása valamiképpen a transzcen-

denciára vonatkozott. Milyen más egy modern metropolis! Az Empire State Building 381 méternyi magasából lepillantva az ember a mélyben felfedezi a Szent Patrik-katedrális neogótikus épületét. Mintha egy ékszerdobozt látna, amit régmúlt világból felejtettek ott. Ha van központja ennek a sokrétű, beláthatatlan városnak, az a banképületek és az üzletházak negyede, a Manhattan déli része.

A városképnek ez a változása jól szemlélteti magának az embernek és a társadalomnak a változását. A középkori ember életszemléletét, akárcsak települését, *teocentrikus* gondolkodása határozta meg, életformáját a vallás, Isten-hite és parancsai alakították. Az újkori embert *antropocentrizmus* jellemzi: gondolkodásában egyre nagyobb önállóságra törekedve, egyre kevesebb helyet biztosít Istennek, és nem isteni segítséggel, hanem tulajdon képességeivel akarja kialakítani a maga emberszabású világát. A középkorban a közösség szolgálata is szinte minden téren vallási jellegű volt, s az egyház vállalta a társadalmi feladatok jó részét. Az újkorban maga a szervezett társadalom, az állam veszi át fokozatosan ezeket a feladatokat. Úgy tűnik, hogy a modern államban már nincs is szükség az egyház kulturális és társadalmi szolgálatára.

Ezt a radikális kultúrtörténeti változást, amit már a teocentrikus és antropocentrikus életszemlélet fentebbi szembeállítására is jelez, csakis a nyugati ember gondolkodásának mélyreható megváltozásából lehet kielégítően megérteni.

Ez lényegében úgy történt, hogy az előző korok vallási jellegű metafizikai gondolkodását egyfajta konkrét tapasztalatokon alapuló empirikus tudományos gondolkodás váltotta fel. Azt hiszem, senki nem nyúlt a probléma gyökeréhez olyan biztos kézzel, mint Heidegger, amikor a nietzschei „Isten halála” eszmetörténeti eredetét kutatta. Heidegger szerint Isten halála az újkori ateizmus profétájánál, kerekén kimondva, a platóni metafizika sorsát jelenti, amely több mint másfél ezer éven keresztül határozta meg a keresztény gondolkodást. Ebben a metafizikai szemléletben két világ áll szemben egymással: egyfelől az érzékfölötti valóságok, az eszmék szellemi világa, ami Platón szerint az igazi valóság, másfelől ennek szinte lényegét fosztó megtestesülése és tovatűnő árnyéka, az anyagi világ, amit érzéki tapasztalatunkból ismerünk. Ezzel a mulandó érzéki világgal szemben Isten a teljes igazság, minden maradandó érték eszmei világát jelenti, azt a szellemi világot, ami akárcsak valami magasabbrendű fényforrás, ennek a földi életnek kívülről és felülről eszményi értelmet, célt és tartalmat ad. Ha tehát Nietzsche azt állítja, hogy Isten meghalt, ez Heidegger szerint nemcsak azt jelenti, hogy nincs többé jelen az emberi tudatban, vagyis hogy a vallás gyökerét vesztette az emberben, hanem azt is, hogy az ember egész szemléletmódja és gondolkodása gyökerében megváltozott. Súlyos kijelentés ez, mert nem jelent kevesebbet, mint azt, hogy a mindeddig érvényes eszmék és elvek, amik egész gondolkodásunkat, életszemléletünket és erkölcsi értékrendszerünket meghatározták, érvényüket veszítették. A metafizikai gondolkodásnak nincs életalakító ereje többé, történeti kora lejárt.

A páratlan tudományos eredmények és a felvilágosodás kulturális és társadalmi hatása arról győzték meg az újkori embert, hogy az élet különböző területein magasabbrendű elvekre, sőt Istenre való tekintet nélkül is boldogul, s e tapasztalat mértékében egyre bátrabban veszi kezébe tulajdon sorsának intézését: földi életének emberibb formálását. A középkori ember vallási szemlélete, egyházi jellegű kultúrája így válik a felvilágosodás hatására merőben evilági életfelfogássá. Így lesz Isten világából az autonóm ember szekularizált világa.

A megváltozott világ belső ellentmondásai

A XX. század emberét váratlan meglepetés érte. Kénytelen volt tapasztalni, hogy abban a világban, amit önállóan gondolt el, és tulajdon képességeivel épített fel, számos *belső ellentmondás* jelentkezett. Nyilvánvalóvá vált, hogy az emberibb világ helyett embertelenebb világot

teremtett. Arra törekedett ugyanis, hogy tudományos ismereteivel és szinte kimeríthetetlennek tűnő technikai erővel emberibb világot, általános társadalmi jólétet teremtsen.

Az iparosodás munkát és kenyeret, a városiasodás jobb életkörülményeket és művelődési lehetőséget biztosít az embernek. Ugyanakkor mindez átalakítja az ember természetes környezetét, káros hatással van a növényekre és az állatvilágra, szennyezi a földet, vizet, levegőt. A problémát még súlyosabbá teszi, hogy a technikai fejlődés társadalmi hasznát közvetlenül meg lehet tapasztalni, a természet tisztaságának és egészségének megőrzése viszont látszólag csak áldozatot követel, s ezért az a veszély fenyeget, hogy természetes életfeltételeink védelme terén pótolhatatlan mulasztások történnek. Pedig, ha az ipar fejlesztésére, akkor nyilván a szennyeződés kiküszöbölésére is megvannak a megfelelő technikai eszközök. Hatásos alkalmazásukról azonban csak akkor lehet szó, ha a technikai és társadalmi fejlődés irányítói a közvetlen szükségletek mellett az ember egyetemes javára is tekintettel lesznek. Ehhez pedig ismét erkölcsi erő és felelősségtudat szükséges.

A hatalommal való visszaélésnek és a természet beszennyezésének a veszélye — s az emberhez méltó életet fenyegető veszélyek ma sokszorosan szaporíthatók — nyilvánvaló, hogy a tudomány és technika erőfeszítései egy emberibb világ megteremtésére ellentétes értékű és kétértelmű eredményekre vezettek. Természetszerűen keresi tehát az ember azokat az egyetemes érvényű humánus értékeket és feltétlenül kötelező erkölcsi elveket, melyek a racionális tervezés és termelés világában a tudomány és technika személytelen erőivel szemben megvédik személyi jogait és szabadságát, egészséges életkörülményeit, igazságos társadalmi rendjét, emberibb jövőjét és boldogságát.

A kereszténység korszerű feladatai

Nos, úgy gondolom, hogy kulturális és társadalmi vonatkozásban itt nyílnak meg a kereszténység előtt a jövő útjai. Most nem azokra a társadalmi feladatokra és közösségi szolgáltatásokra gondolok, amelyeket a középkori egyház a művelődés, az erkölcsi nevelés, a szegények, betegek és öregek gondozása terén magára vállalt. Nyilvánvalóan a jövőben is szükség lesz arra — főleg a harmadik világban, de a mi fejlettnek mondott társadalmunkban is —, hogy az egyház a társadalmi szervezetekkel együttesen vállalja ezeket a feladatokat. De ez a szolgálat már nem lesz olyan jellegű és akkora méretű, mint a középkorban volt, hiszen már ma sem az. Ma, főleg a nyugati világban, nem gyermeknépeket kell magasabb fokú és erkölcsi kultúrára nevelni, mint például annak idején Szent István barbárait, hanem fejlett, de egyoldalúan fejlett tudományos és technikai kultúrában élő társadalomban kell felkelteni az érzékenységet az egyetemes érvényű humánus értékek és a feltétlenül kötelező erkölcsi elvek iránt. Az egyház feladata ma az, hogy felébressze az emberekből személyi méltóságuk és szabadságuk tudatát, és hirdesse az ebből eredő személyi jogokat, de az ezekkel szervesen összefüggő erkölcsi kötelezettségeket is. Felelősségtudat és a felelőség vállalása a magunk és embertársaink személyi és erkölcsi integritása, valamint a humánus értékek és erkölcsi elvek társadalmi érvényesülése érdekében — ez az, amire ma az evangélium kulturális és társadalmi téren indít.

Am a kérdés itt pontosan az, hogy hogyan. Mindannak, ami kötelező, főleg amit erkölcsi vonatkozásban tenni kell, nincs kellemes hangzása a mai ember fülében. Kanttal együtt ösztönszerűen úgy érzi, hogy kinőtt szellemi és erkölcsi kiskorúságából, és maga akarja használni tulajdon eszét, maga akar élni tulajdon szabadságával. Személyi autonómiájának tudatában bármiféle társadalmi kényszert illetéktelen beavatkozásnak tekint egyéni életébe. Az egyházi tekintély középkori gyakorlatát is ezért kifogásolja.

Úgy tűnik, hogy ma a helyes *motiváció* az egyetlen hatékony módja annak, hogy sikerüljön felelősségtudatra ébreszteni az embereket, és rá is lehessen bírni őket arra, hogy felelősséget vállaljanak. Ha a nagykorú ember maga akarja használni tulajdon eszét, és maga akar élni tulajdon szabadságával, akkor világosan meg kell okolni előtte, hogy miért jó az, amit tenni kell, és kedvet is kell kelteni a jó iránt.

Pontosan itt jelentkezik konkrét módon a kereszténység és az egyház mai és jövőbeni kulturális, társadalmi feladata. Az állam, de a társadalom sem rendelkezik azzal a végső erőforrással, ami nem külső kényszerként, hanem lelkiismeretünkben is képes motiválni a felelősség érzését. Ez nem más, mint Istennek, tetteink örök Bírójának a hite. Nyilvánvaló — soha nem feledjük —, hogy az evangéliumban az örök Bíró eszméjétől elválaszthatatlan a megbocsátó Atya képe, de ez még csak jobban megerősíti a lelkiismereti motivációt, mert a megbocsátó szeretetnek kreatív ereje van, és mulasztásaink ellenére is erőt ad a megújulásra. Nos, az egyház fokozottabb mértékben, mint a múltban, arra hivatott, hogy a magát nagykorúnak érző ember számára motiválja, és ezzel megkedveltesse azt, ami a tisztult humánus és erkölcs szellemében jó, mert kedvet csak a motiváció által felismert érték megvalósítására érez az ember. A helyes motiváció döntő eleme nem más, mint annak felismerése, hogy az erkölcsi jó valódi érték, ami a szó humánus értelmében emberebb emberré alakít, valódi emberségünkben tesz tökéletesebbé.

Az egyháznak ma világosan ki kell fejtenie, hogy amit a múltban valódi humánus értéknek és erkölcsi jónak ismert fel az ember, azt nem valamiféle fenyegető zsarnoki hatalom kényszerítésére tette, hanem az emberibb teremtő örök bölcsesség és jóság gondviselő irányítására. Nem lázadni kell ellene, hanem ajándékként kell elfogadni azt, mert nem erőszakos beavatkozás személyi autonómiánkba, hanem felszólítás és meghívás az értelmes és szabad cselekvésre. A magunk és embertársunk legnemesebb javáról van itt szó —, s mivel ekkora érték, önkéntesen vállaljuk érte a felelősséget.

Am ezt az alapvető motivációt csak a jó példa ereje teheti hatékonyvá. Ezen a téren a Biblia és az egyháztörténet, de az emberiség történelme maga is, mind az elrettentő, mind a vonzó példák kimeríthetetlen forrása. Ha a humánus és erkölcsi tanítást propagandának minősítheti is a szkeptikus figyelő, Kalkuttai Teréz anya emberszeretete és nagylelkű szolgálata előtt tisztelettel meghajol.

Hadd mondjam el ezzel kapcsolatban egy élményemet. Ökumenikus találkozóra érkeztem Princetonba. Egy hónappal korábban avatta díszdoktorrá Teréz anyát a nagynevű egyetem. Az egyik tanár elmondta, hogy még ma is érzi az esemény hatását. Az aula magna zsúfolásig megtelt tanárokkal és diákokkal. A szariba burkolt, törékeny, öreg apáca zavart mosollyal nézett körül, amikor a pódiumra vezették: „Mennyi okos ember! Mit tudnék Önöknek mondani, amit ne tudnának. De valamit mégiscsak mondok. Tudják, szeretni kell az embereket.” S elmondta, hogy ő hogyan jött rá erre az egyszerű igazságra, s hogyan igyekezett valóra váltani Indiában. „Ha egy tanártársam előadását hallgatom — jegyezte meg a kolléga — a második percben magamban már vitába szállok vele. Ezzel az apácával nem lehetett vitatkozni. Egyszerűen igaz volt, amit mondoit. mert életének valósága igazolta szavait. Érdemes volt megélnie ezt az életet.”

A helyes motiváció és a jó példa megszeretteti a humánus értékeket és az erkölcsi jót. Az ember kedvet érez megvalósításukra. Am amikor őt magát emberibbé teszik, ki is lendítik önző kis önmagából és képessé teszik, hogy mások iránt felelősséget érezzen és vállalja is azt. Ez pontosan az, amit Jézus *szeretnek* nevez. Isten Jézusban maga vállalt felelősséget teremtményéért: az ember földi és örök üdvösségéért. Aki szereti Istent, az válaszként maga is vállalja ezt a felelősséget, ami nem más, mint az evangéliumi szeretet.

Ha valaminek, ennek kétségkívül lesz jövője a harmadik évezredben.